

אליעזר אלינר / ירושלים

הברכות האמצעיות של תפילות שבת

א. המבנה והתוכן*

בכל יום חול מתפללים אותה תפילת עמידה ('שמונה עשרה') בערבית ובשחרית ובמנחה, וגם בימים טובים שלוש תפילות אלה שוות הן ורק תפילת המוסף שונה קצת, שהיא כוללת בברכה האמצעית גם את קרבן היום ובקשות השייכות לו. התפילה הנוספת ביום הכיפורים (נעילה) – גם היא חזרה על שאר תפילות היום, והשינוי העיקרי בה הוא רק בוידוי שלאחר התפילה. הברכות האמצעיות בכל אחת מתפילות אותו היום בחול וכתג שוות בהתחלתן, בסיומן וברוב המבנה שבתוכן.

לא כן בתפילות שבת. לארבע התפילות: ערבית, שחרית, מוסף ומנחה – נמצאות בסידור ברכות אמצעיות שונות זו מזו. אך למרות השינויים במלים וגם בתוכן, המבנה שלהן אחיד במידה רבה.

בדרך כלל הברכות האמצעיות של שבת מורכבות מפיסקאות אלה:

(א) על השבת, יום מכובד מכל הימים

(ב) פסוקי שבת מן התורה

(ג) פיסקא נוספת

(ד) בקשה וחתימה.

הפיסקא הראשונה שבכל אחת מן התפילות, מדברת על השבת, היא באה להסביר במה (או מדוע) נבדל יום זה מכל הימים. בתפילת ערבית התשובה היא, מפני שבשישה ימים נבראו השמים והארץ, ואז טבעי הוא שהפסוקים הבאים אחרי זה יהיו 'ויכולו השמים' מספר בראשית, מפרשת בריאת העולם. מצד זה שבת היא 'זכרון למעשה בראשית' ויש לה הוראה קוסמית, הנוגעת לכל העולם וקודמת להתהוות עם ישראל ובהירתו. בשחרית הפיסקא הראשונה מתחילה במלים 'ישמח משה', אך אינה

* ראה קובץ "מעיונות" ח (תפילה)

1 'תכלית מעשה שמים וארץ' פירושו 'סיום, שכלול' כמו 'ויכולו השמים' ויכול אלהים, אבל יש לו גם כוונה צדדית של 'תכלית-מטרה': בשביל השבת נבראו כל מעשי שמים וארץ.

מתכוונת לספר על משה ושמחתו, אלא על שמירת שבת שנצטוו עליה בסיני ונכתבה בשני לוחות אבנים. טבעי היה איפוא שהפסוקים הבאים אחרי זה יהיו 'זכור את יום השבת לקדשו' מתוך עשרת הדברות שבפרשת יתרו שנכתבו על הלוחות. אבל בסידור הובאו פסוקים אחרים ('ושמרו בני ישראל את השבת') – גם הם מס' שמות², אך מפרשת 'כי תשא'. נחוץ להסביר, מדוע בחרו מסדרי התפילה בפסוקים אלה דווקא. אולי מפני שבעשרת הדברות מדובר אל בני ישראל בלשון נוכח (כגוף שני), אך לא נאמר בהם בפירוש אל מי מדברים הפסוקים, בשעה שבפסוקי 'ושמרו' נזכרים 'בני ישראל' פעמים אחדות ובהדגשה. וסוף סוף גם פסוקי 'ושמרו' יש להם קשר למתן תורה ולהורדת הלוחות, שהרי הפסוק הבא מיד אחריהם הוא 'ויתן אל משה ... שני לוחות הברית'.

לפי זה, שהשבת כתובה בלוחות הברית, הוראתה של השבת היא לאומית, מיוחדת לישראל – הנימוק המתאים פה אינו זה הכתוב בדברות שביתרו ('כי ששת ימים וכו' על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו'), כי אם הכתוב ב'שמור את יום השבת לקדשו' בואתחנן ('וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך – – על כן צוך ה'א לעשות את יום השבת'). הפעם השבת איננה 'זכרון למעשה בראשית', אלא 'זכר ליציאת מצרים'. (את שני הכיטויים אנחנו מזכירים בקידוש היום בליל שבת).

נמצא שמצד בריאת העולם השבת היא מבורכת ומקודשת ('ויברך – – ויקדש ב'ויכולו'... 'וברכתו'... וקדשתו בערבית) והיא עניין קוסמי, אך אינה מצווה עדיין; ומצד מתן תורה והלוחות היא מצווה לישראל, והיא עניין לאומי.

(שים לב שביתרו, ששם הנימוק הוא בריאת העולם נאמר בסוף 'על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו', ובואתחנן שהנימוק הוא שם היציאה מבית עבדים נאמר בסוף 'על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת').

מעתה מובן שדווקא בתפילת שחרית יש מקום לפיסקא נוספת המדברת על ייחוד השבת לישראל ('ולא נתתו ה'א לגויי הארצות – – כי לישראל עמך נתתו באהבה').

תפילת מוסף מתבססת על מה שאמרנו בשחרית: לא זו בלבד שהשבת מיוחדת לישראל – יוצאי מצרים ומקבלי התורה – בכל מקום שהם, אלא היא גם קשורה במרכזם הגיאוגרפי של ישראל, בבית המקדש אשר בירושלים.

2 פרק לא, טז, יז.

3 עי' במאמר 'זכור' – ושמור' עמ' 54 ובמאמר בע' 147, המועתק מתוך 'מעיוות ח' (תפילה) עמ' 181.

לא רק בבתייהם הפרטיים של כל ישראל השבת היא יום זה מכובד מכל ימים, יום זה לישראל אורה ושמחה, אלא גם בביתו של הקב"ה כביכול, בבית המקדש, השבת גורמת לסדר יום שונה מכל הימים. בו ביום שובתת עבודת הקרבנות המרוכה בכל הימים. בימות החול מביאים יחידים מלבד נדריהם ונדבותיהם גם הטאות ואשמות וכד', והציבור דואג לכך שלא יהיה המזבח ריק מכל קרבן, וביום טוב מרובים הקרבנות – שלמי חגיגה ועולות ראייה – שעולי הרגל מביאים ('איש כמתנת ידו'), ובשבת שורר שקט בכל השטח הרחב של העזרה ואין מקריבים אלא את שני התמידים – אחד בבוקר ואחד בין הערביים – שאינם בטלים בשום יום ('עולת תמיד') וכיניהם שני כבשים בני שנה תמימים, שהם קרבן מוסף של שבת. גם החלפת שתיים עשרה החלות של לחם הפנים שעל שולחן הזהב והקטרת הלבונה שעל הלחם הן מן העבודות המיוחדות לשבת, אבל מלבד זה אין קרבנות קרבים בשבת ועבודת המזבח שובתת. ובוודאי ביום זה באים אנשים רבים אל חצר המקדש ('מדי שבת בשבתו') להשתחוות ולהתפלל, להודות לה' ולזמר לשם עליון (תהלים צב – מזמור שיר ליום השבת).

את התמונה הזאת של שבת שבבית המקדש, במרכזם של ישראל, מעלה תפילת מוסף. הפיסקא הראשונה שבה היתה מצויה בנוסחאות שונות⁴ ובסיי דורינו היא מתחילה 'תיכנת שבת רצית קרבנותיה'⁵ שעשרים ושתיים מלותיה הראשונות מתחילות באותיות א"כ בסדר הפוך (תשר"ק) וברוב הנוסחאות (לא בנוסח אשכנז) ההמשך אחרי אות א' הוא: אז מסיני נצטוו צוויי פעליה כראוי – חמש מלים המתחילות באותיות מנצפ"ך.

הפסוקים המובאים הם פסוקי המוסף ('וביום השבת שני כבשים') מפרשת פינחס בחומש במדבר⁷.

4 זכור שהפסוק (שמות לה, ג) 'לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת' בא להוציא בפירוש את המקדש מכלל איסור הבערת אש בשבת.

5 בסדר התפילות של הרמב"ם תמצא נוסחא המתחילה 'למשה צוית', והיא נמצאת בסידורי הספרדים והתימנים.

6 את שני המשפטים הראשונים שבנוסחתנו אפשר לפרש בשני אופנים:

רצית קרבנותיה

עם סידורי נסכיה:

תיכנת שבת

צוית פירושיה

או ששתי השורות שבימין שייכות זו לזו (תיכנת שבת צוית פירושיה) וכן שתי השורות שבשמאל (רצית קרבנותיה עם סידורי נסכיה) – או יהיה פירוש השורה התחתונה כך: צוית פירושיה (איסורי מלאכות בשבת) עם – למרות זה – שסידרת נסכיה ואמרת להקריב בשבת קרבנות במקדש. 'עם' במונח של 'למרות' מצוי בסגנון מאוחר ('עם כל זה אחכה לו').

7 כח, ט – י.

הברכות האמצעיות של תפילות שבת

171

גם במוסף ישנה פיסקא נוספת, היא פיסקת 'ישמחו במלכותך', שתוכנה הוא עונג שבת, כי עכשיו, עם יציאה מבית הכנסת בבוקרו של שבת, מגיע הזמן העיקרי של עונג שבת ולכן הושמה הפיסקא הזאת במוסף, ואף ביום טוב שמתפללים בו מוסף של חג ומזכירים של שבת בתוכו, מוסיפים בו פיסקת 'ישמחו במלכותך', אף על פי שאר הפיסקאות המיוחדות לשבת נשמטות כולן.

בנוסחאות אחרות (חוץ מנוסח אשכנז) נמצאת הפיסקא 'ישמחו במלכותך' גם בערבית ושחרית, אך בשום נוסח איננה במנחה. אפשר להסביר את חילופי הנוסחאות בכך, שנוסח אשכנז הביא את הפיסקא הזאת רק במוסף, כי הוא קרוב לזמן העיקרי של עונג שבת (ולכן גם נוסחאות אחרות כללו אותו גם במוסף של יו"ט שחל בשבת, אך לא בתפילות אחרות), ושאר הנוסחאות הביאו את הפיסקא גם בערבית ושחרית, שסוף סוף גם הן זמנו של עונג שבת. אך בשום נוסח אין 'ישמחו במלכותך' במנחה של שבת, שהיא קרובה כבר לסיומו של היום, ואינה מדברת עוד על השבת שאנחנו עומדים בה, אלא על השבתות כולן באופן כללי.

הפיסקא הראשונה של מנחה מתחילה 'אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל וכו', ועוברת לדבר על השבת, אך קשה יהיה לנו להגדיר על איזה עניין מסויים מענייני שבת היא סובבת. נושאה הוא נפש השבת, השבת האידיאלית, העולם שכולו שבת.

מובן שלמבוא כזה אין פסוקי תורה מתאימים. התורה מלמדת אותנו איך להתנהג, מה לעשות ומה לא לעשות (על כן שמה 'תורה' = הוראה), אך בדרך כלל אינה עוסקת בעתיד לבוא ובמה שהוא מחוץ לעולמנו של עכשיו. אולי אפשר היה למצוא פסוקים מתאימים בדברי הנביאים ובכתובים, אך בתורה אין למצוא כזאת ומנחה של שבת נשארה בלי 'זכן כתוב בתורתך'. הברכה האמצעית של מנחה מורכבת איפוא משתי פיסקאות בלבד: (א) המבוא ('אתה אחד')¹⁰, (ב) הבקשה ('או"א רצה במנוחתנו').

הבקשה, שהיא הקטע האחרון של כל אחת מן הברכות האמצעיות – לא כולה מיוחדת לשבת. שתי המלים הראשונות ('רצה במנוחתנו') הן שבתיות, ואותן מוסיפים גם בתפילת יום טוב, אם הוא חל בשבת. שאר המלים משותפות

8 מצד הדין 'כבוד יום קודם לכבוד לילה' וסעודת שחרית של שבת גדולה וחשובה מסעודת ליל שבת.

9 ומכאן שאין נכון לקרוא בשם 'עונג שבת' דווקא למסיבה של סעודה שלישית קרוב למוצאי שבת. עונג שבת מקומו בשאר סעודות, אך לא במסיבה זאת, שתוכנה רב ועשיר, אך אין לציינו בשם 'עונג'.

10 ראה המאמר על 'אתה אחד' בעמ' 173

אליעזר אלינר

פות לכל התפילות, שאין בהן שמונה עשרה ברכות (כלומר גם לשבת, גם לרגלים, גם לראש השנה ויום הכיפורים) והן הבקשות הבאות במקום הברכות האמצעיות של חול: 'קדשנו במצוותיך ותן חלקנו בתורתך' – הן במקום הבקשות לצרכים רוחניים; 'שבענו מטובך' – בקשות לצרכים גשמיים (רפואה ופרנסה); 'ושמחנו בישועתך' – בקשה אחת לכל הצרכים הלאומיים; לבסוף הבקשה חוזרת לצרכים רוחניים – 'וטהר לבנו לעבדך באמת' – כדי לעבור לענינים מיוחדים לשבת: 'והנחילנו' – באהבה וברצון שבת קדשך וינחזו בה וכו', כי צריך להזכיר מעין החתימה סמוך לחתימה: 'ברוך אתה ה' מקדש השבת'.

שים לב: במקום 'רצה במנוחתנו' בשבת, תבוא ברגלים בקשה לששון ולשמחה ('והשי-אנו'); בראש השנה – 'מלוך על כל העולם וכו'; ביום הכיפורים – 'מחול לעוונותינו וכו'. במקום הסיום 'והנחילנו'... באהבה וברצון' נבקש ברגלים 'והנחילנו'... בשמחה ובששון' (ואם חל יו"ט בשבת נאחד את שניהם ונקדים של שבת); בראש השנה – 'כי אתה אלהים אמת ודברך אמת וכו'; ביום הכיפורים – 'כי אתה סלחן לישראל וכו'; ותמיד תבוא מיד אחרי זה החתימה המתאימה: 'ברוך אתה ה' מקדש' – – –'.

הסיכום של ניתוח תפילות השבת יכול להינתן בצורת טבלה:

1-3. שלוש ראשונות

4. הברכה האמצעית

במנוחה	במוסף	בשחרית	בערבית	
'אתה אחד' (שבת שלעתיד לבוא)	'חינת שבת' (בית המקדש והקרבת) 'וביום השבת' במדבר – פינחס	'ישמח משה' (מתן לוחות הברית) 'ושמרו' משמות – כי תשא	'אתה קידשת' (בריאת העולם)	א. מבוא
	'ישמחו במלכותך' (עונג שבת)	'ולא נתתו' (יחוד השבת לישראל) (ובקצת נוסחאות גם 'ישמחו')	'ויכולו' מבראשית	ב. פסוקי תורה
			(בקצת נוסחאות: 'ישמחו')	ג. פיסקא נוספת
'רצה במנוחתנו'	'רצה במנוחתנו'	'רצה במנוחתנו'	'רצה במנוחתנו'	ד. הבקשה

5-7 שלוש אחרונות

ב. 'אתה אחד'

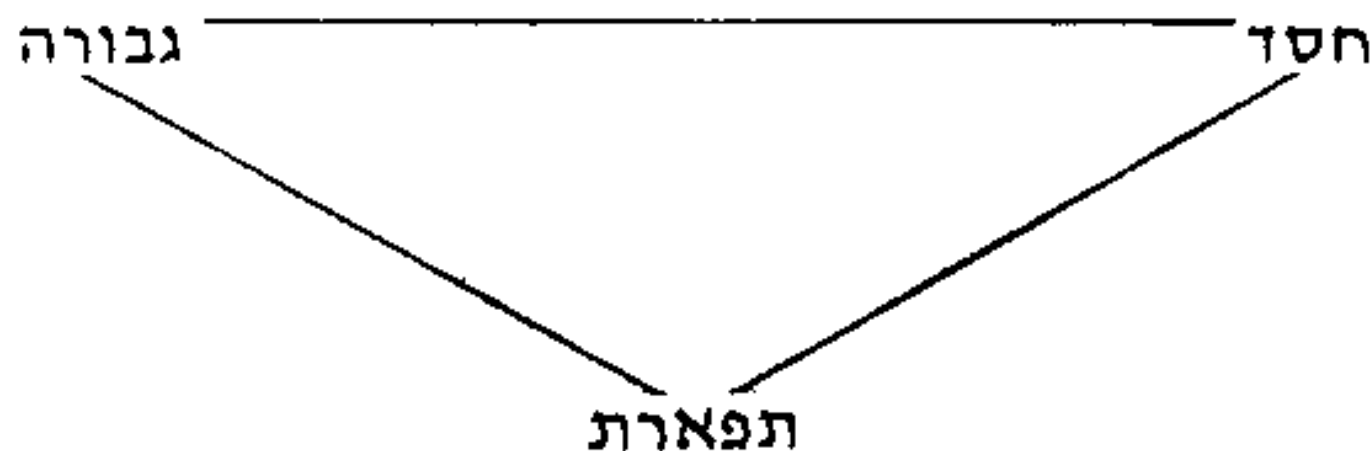
שעת המנחה של שבת 'עת רצון' היא, שעת רעוא דרעוין. עם פנות היום ועם התקרבות סילוקה של קדושת השבת ואיבודה של הנשמה היתירה – רעיונותינו נוטים יותר ויותר מן השבת שאנו עומדים בה אל השבתות הבאות לקראתנו לטובה², אל מושג השבת באופן מופשט – אל השבת שלעתיד לבוא, ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים.

וכאשר באו מסדרי התפילות ומנסחי הברכות לקבוע נוסחאות לברכות האמצעיות של כל תפילות שבת, מצאו לנכון לכלול בברכה האמצעית של מנחה גם עניינים שהם מחלק הנסתר שבתורה, מתורת הח"ן (=חכמה נסתרה)³. נטיית הרעיון אל העתיד והדיבור בשבת של חיי העולמים⁴ מצריכים שימוש במושגים הלקוחים מן הרמז ומן הסוד שבפרד"ס.

* *

*

בשמות 'חסד', גבורה, תפארת' מציינים חכמי הקבלה שלוש מידות ('ספירות'), שאנחנו יכולים להסבירן כך: חסד – מידת הרחמים, ההטבה, הסליחה, והיא מתוארת כבאה מצד ימין; גבורה – מידת הדין, הצדק, הענישה, והיא מתוארת כבאה מצד שמאל; תפארת – המזיגה, הסינתזה של שניהם, והיא מתוארת כבאה מן האמצע – באופן ששלשתן מהוות משולש אחד:

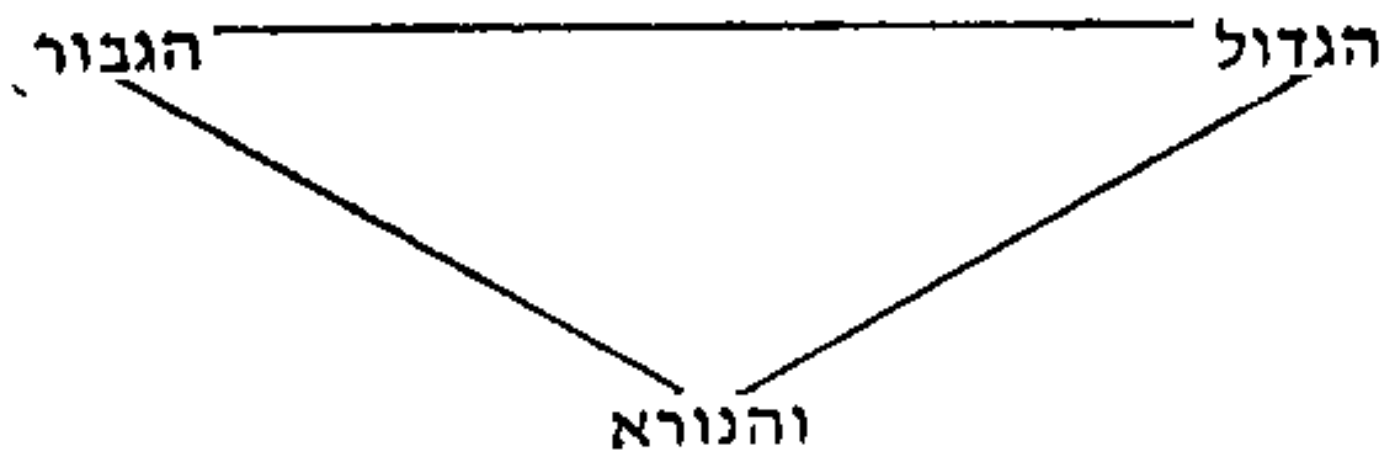
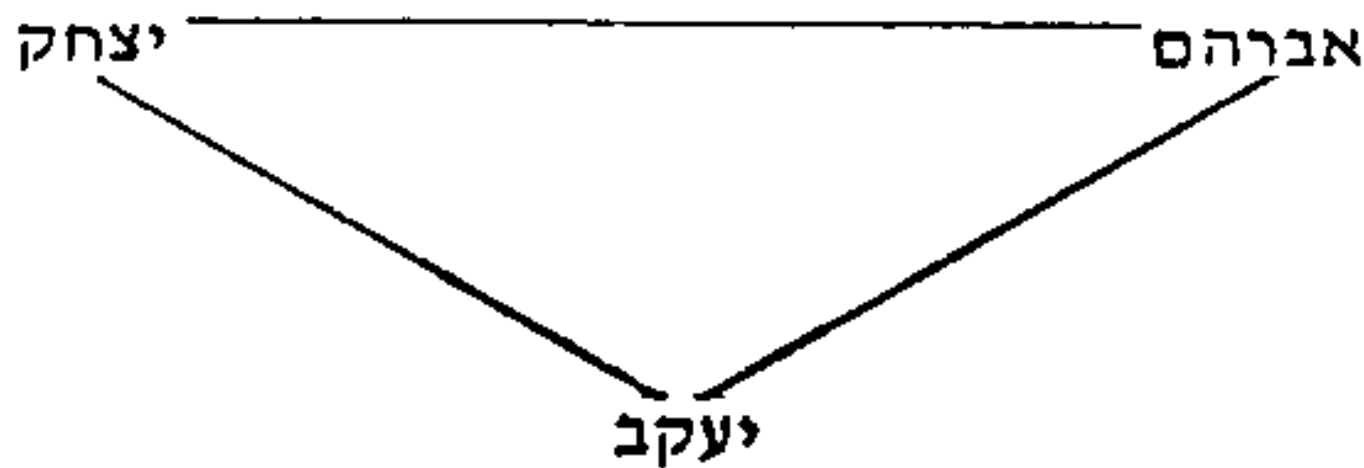

- 1 ולפיכך אנחנו מקדימים לפני הוצאת ספר תורה כמנחה של שבת את הפסוק 'ואני תפלתי' (תהלים סט, יד), שאמר דוד לפני הקב"ה: רבונו של עולם, אין אומה זו כשאר אומות – אומות העולם כששותין ומשתכרים הולכים ופוחזים – 'ישיתו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר' (שם פסוק יג) – ואנו לא כן, אלא אף-על-פי ששתינו 'ואני תפלתי לך ה' עת רצון' (מדרש שהובא בטור אורח חיים, סי' רצב).
- 2 וזהו הטעם הפשוט למנהג שנהגו לומר במנחה 'וינוחו בם', שאין מדובר עוד על השבת שאנו עומדים בה, אלא על 'שבתות קדשך' העתידות לבוא.
- 3 בוודאי ישנם עניינים מתורת הח"ן גם בשאר ברכות ותפילות, הן של חול והן של שבת ומועדים – אלא שבברכות אחרות אפשר גם להבין ולהסביר את כל הנאמר בהן על דרך הפשט בלבד, ואילו במנחה של שבת דרך הפשט אינה מספיקה.
- 4 ויש גורסים 'חיי העולמים', עיין ברע"ב ובתוספות יו"ט ושאר מפרשים לסוף מסכת תמיד.

כנגד שלוש מידות אלה מכוונים דברי דוד המלך בברכתו ('ויברך דויד', דברי הימים א כט, יא): 'לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת', כי מידת החסד – טובו של ה' ורחמיו – היא הגדולה שבמידות ובין שמות הקודש היא מיוצגת על ידי שם הויה, המקודש והגדול שבכל השמות, לכן 'הגדולה' היא כינוי למידת החסד. 'הגבורה והתפארת' כמשמען וכאמור לעיל.

גם משה רבנו אומר על הקב"ה את התארים 'הגדול הגבור והנורא' (דברים י, יז), וכאן 'הנורא' מקביל ל'תפארת', למזיגה הבאה מן החסד והגבורה⁵. ממשה רבנו למדו אנשי כנסת הגדולה (יומא סט, ע"ב) וכללו את התארים האלה בתפילה, בברכה הראשונה הנקראת בשם 'אבות' (משנת ראש השנה פ"ד מ"ה), שבה נזכרים אבותינו אברהם, יצחק ויעקב, שהם המייצגים את שלוש המידות האלה בתחילת תולדות עמנו: אברהם הוא איש החסד ומידתו היא הגדולה⁶, מידת יצחק היא הגבורה, מידת הדין: 'ופחד יצחק היה ליי' (בראשית לא, מב), ויעקב מייצג את התפארת: 'כי גאל ה' יעקב וכישראל יתפאר' (ישעיה מד, כג).

לכן נוכל לכוון בברכת אבות משולשים אחדים כמשולש הרשום למעלה, שבכולם יהיה אותו יחס בין שלושת קדקדיהם:

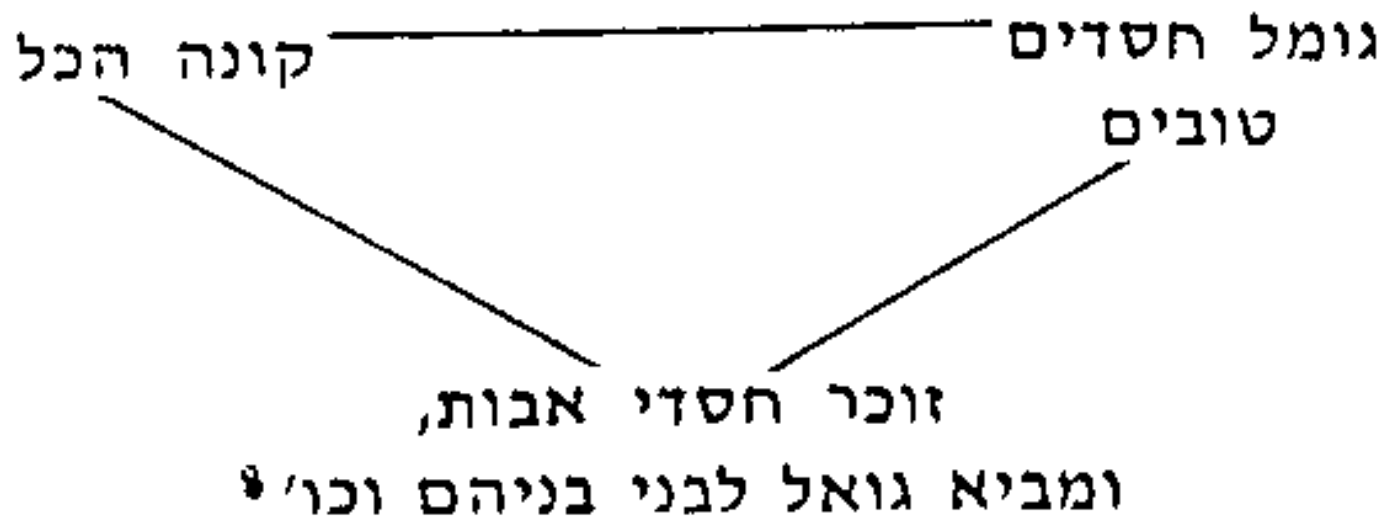

5 אפשר להסמיך לכאן את המובא ברש"י לפסוק הראשון שבתורה: שבתחילה עלה במחשבה לבראתו במידת הדין וראה שאין העולם מתקיים והקדים מידת רחמים (הויה) ושיתפה למידת הדין (אלקים) – והיא התפארת שבעולם, שבה השורש ליראת ה' (ראה את השמות שהזכיר יעקב אבינו בבראשית כח פסוקים טז ויז, באמרו 'מה נורא המקום הזה').

6 ביהושע יד, טו נזכר בקשר לחברון 'האדם הגדול בענקים', ומדרש אנדה דורש ביטוי זה על אברהם אבינו (רש"י שם).

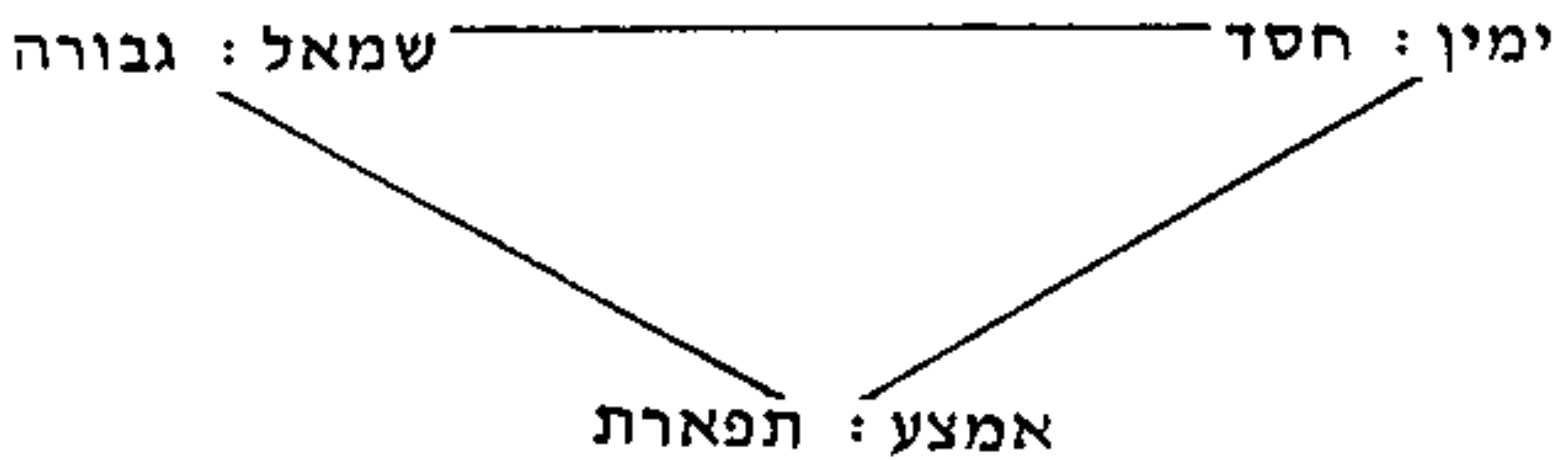
הברכות האמצעיות של תפילות שבת

וגם פירוט ופירוש של שלושת התארים האלה:

* * *

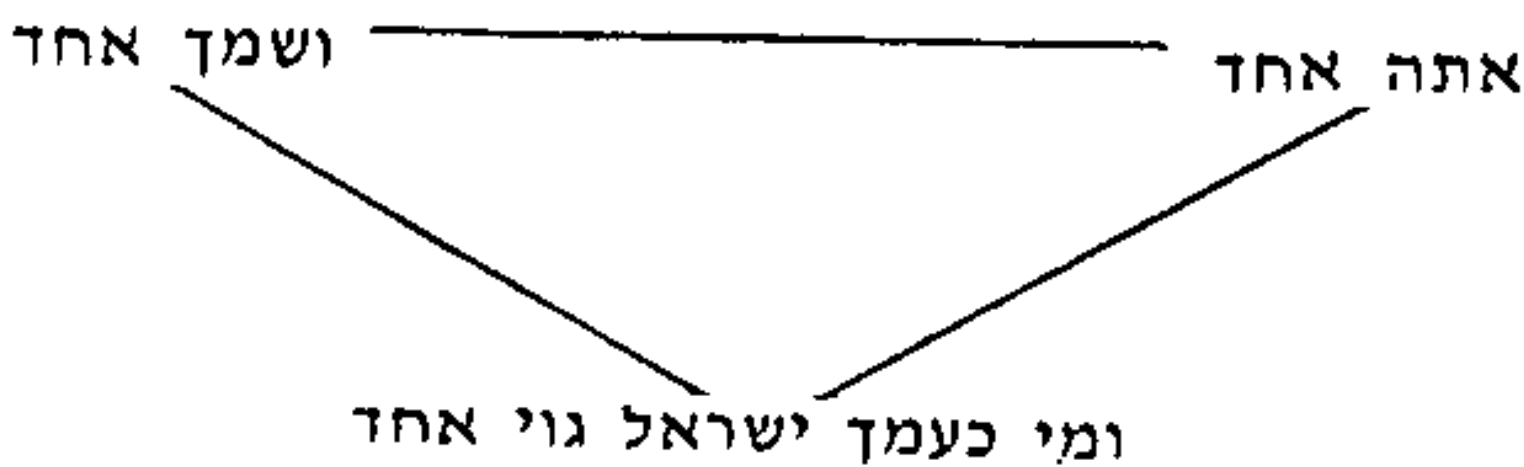
אחרי הקדמה זאת נבין יותר מה הם העניינים שרצו מסדרי התפילה להזכירם בקטע 'אתה אחד' ומה הוא הסדר – או המבנה – שרצו לתת לקטע הזה. עד קרוב לסיומו הוא בנוי כולו משולשים, כמו אלה שפירשנו אותם למעלה:

הברכה מתחילה בעניין מקיף וגדול יותר ממצוות שבת או מעניין שבת – באחדותו וייחודו של הקב"ה בעולמו, מעין תוכן ברכת מלכויות שבמוסף ראש השנה. המשפט הראשון – 'אתה אחד ושםך אחד' – מבוסס על פסוק המלכות שבזכריה יד, ט: 'והיה ה' למלך... יהיה ה' אחד ושמו אחד'. ואת הכפל היה – הויה אחד ושמו אחד – הוא מחלק לשני צדדים: ה' יהיה אחד בכל הארץ, היינו מצד עצמותו המתבטאת בתואר 'הגדול', מידת החסד שבצד

7 וברכת אבות, הכוללת את שלושתם, חותמת ב'מגן אברהם' (ראה רש"י לבראשית יב, ב), שנייה לה 'גבורות' (אתה גבור) הרומזת ליצחק, השלישית 'קדושת השם' רומזת ליעקב, ויש לה גם נוסח 'קדוש אתה ונורא שמך'. הפיוטים שנתחברו להיאמר בברכות אלה בראש השנה וביום הכיפורים מזכירים את שלושת האבות.

ימין, ושמו יהיה אחד, היינו מצד מעשיו הנראים וניכרים, שהם מתבטאים בתואר 'הגבור', מידת הדין שבצד שמאל. אלא שבפסוק שבזכריה ניבא הוא למה שיהיה 'ביום ההוא', ובברכה של מנחת שבת מדובר על מה שהוזה כבר, על מה שנמצא בעולם, שאת האידיאל של 'ה' אחד ושמו אחד' ישראל נושאים כבר בעולם הזה, וזה מהוזה את הגשר לעתיד לבוא, ליום ההוא שיהיה ה' למלך על כל הארץ. ייחודו של ישראל 'גוי אחד בארץ' הוא כאילו משען לשתי ההכרות האידיאליות שבימין ושכשמאל:

ועל ידי מה זכו ישראל להיות 'גוי אחד בארץ', נושאי דבר יחוד ה' ויחוד שמו? על ידי מתנה טובה של הקב"ה שניתנה להם לישראל, ושבת שמה (ביצה טז, ע"א), ועוד קודם מתן השבת – החל מהאבות הראשונים, שגם הם קיימו מצוות השבת – גטע בהם את הסגולה המיוחדת, 'הענין האלוהי', המכשירה אותם להיות עם מקדשי שביעי, בעלי נשמה יתרה ביום זה בכל שבוע.

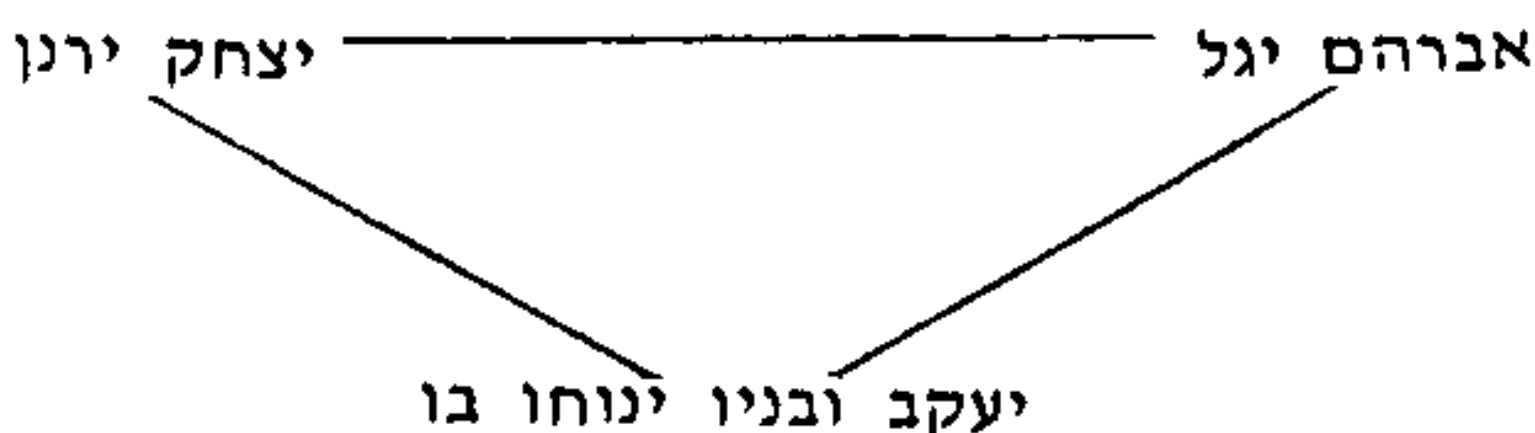

גדולה – היא מידת החסד, מידתו של אברהם אבינו, האדם הגדול בענקים. ישועה – היא מן הגבורות ('ומצמיח ישועה') ממידתו של יצחק.

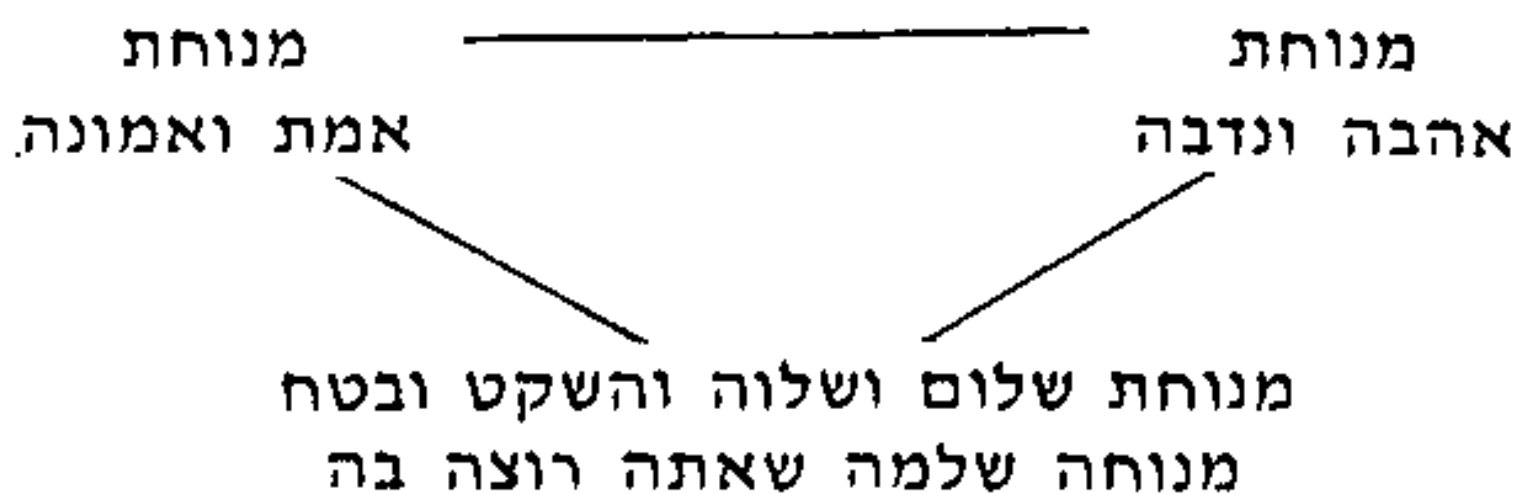
8 'ישועה' היא היא הגבורות, תחיית המתים אשר בה חותמים ברכת גבורות. גם ביוצר של שבת: אין דומה לך מושיענו לתחיית המתים. וגם סמוך לחתימת ברכת אבות רמחות שוב שלוש המידות, רק בסדר הפוך, כדי שיהיה מעין חתימה סמוך לחתימת 'מגן אברהם': עזר – הוא כנגד 'עקב-ישראל', ומושיע – כנגד יצחק הנעקד, ומגן – אברהם ('אנכי מגן לך' – בראשית טו, א).

הברכות האמצעיות של תפילות שבת

ומשני אלה משתלשלת ובאה השבת עצמה — יום מנוחה וקדושה 9 — אשר לישראל עמך נתתו באהבה, לזרע יעקב אשר במ בחרת. ועתה מובנת וטבעית היא הזכרת שלושת האבות וסידורם במשולש:

וכיחס שבין שלושת האבות, הרשומים בשלושת קדקדי המשולש, כן הוא היחס בין הגילה והרננה ומנוחתם של בני יעקב: כי הגילה היא בלב, היא המקור, המעיין שממנו הרננה נובעת; הרננה היא הגילוי בעולם המורגש, הנראה לעין והנשמע לאוזן; 'יעקב ובניו ינוחו' — הוא הסינתזה המתקבלת מן המופשט והמוחשי שקדמו לו. ואין מנוחת שבת אמיתית — כמצווה ועושה — מתחילה אלא בבני יעקב יוצאי מצרים, מקבלי התורה, אף-על-פי שקיים אברהם אבינו כל התורה כולה — אפילו עירובי תבשילין (יומא כח, ע"ב). ועכשיו באה במשולש האחרון הגדרת מנוחת השבת עצמה:

וכאן גלוי ובולט, ש'אהבה ונדבה' שבימין הם ממידת החסד, והוא היסוד הראשון, העמוק של מנוחת השבת; ולעומתו 'אמת ואמונה' הם ממידת הדין, ההלכה, דיני שבת, מצוותיה ואיסוריה, שמקיים אותם אדם מישראל מתוך אמונתו במי שציוה על השבת; ומתוך שניהם — מן האהבה והנדבה ומן האמת והאמונה — נבנית דמותה האידיאלית, המשוכללת של השבת, שיש בה שלום ושלוה והשקט ובטח, והיא היא המנוחה השלמה שהקב"ה רוצה בה.

* * *

9 ובשמונה עשרה — הברכה השלישית, המכוונת כנגד יעקב, היא ברכת הקדושה.

א ל י ע ז ה א ל י נ ר

'יכירו בניך' – הפועל הזה יש לו גם הוראה של פועל יוצא: לגרום לכך שאחרים ידעו, כמו: 'כי את הנכור... יכיר' (דברים כא, יז) – יכירו לאחרים (קידושין עד, ע"ב ועוד), ולפי הוראה זו יהיה פירוש 'יכירו בניך': יפרסמו בעולם, יחדירו בהכרתם של כל יושבי תבל, 'וידעו' כל האומות ולא ישראל בלבד. 'כי מאתך היא מנוחתם', מנוחת שבת קודש שונה היא מן המנוחות והשביתות של כל עמי תבל, תפארת ועטרת היא ל'עם מקדשי שביעי' והם עושים אותה, 'שבת היא לשם', ואיננה יצירתם וקביעתם של בני אדם העושים בה להנאתם וכנוחיותם, 'ועל מנוחתם יקדישו את שמך' – ההכרה הזאת במקורה האלוהי של השבת גורמת לקידוש שמו יתברך בכל הארץ – וכאן סיום הפיסקא מתקשר במה שהתחילה בו: 'אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל...'.